

UDK 347.447.62:347.74
346.5:[616.98:578.834

Љубица Томић
адвокат из Београда*

ИСПУЊЕЊЕ ПРИВРЕДНИХ УГОВОРА У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ COVID-19

Сажетак:

Пандемија вируса корона је изазвала сметње у извршењу низа домаћих и међународних уговора. Српско право предвиђа, под законом прописаним условима, могућност *судској раскида или њравичне измене* уговора уколико су сметње такве природе да *оштежавају испуњење уговора* („промењене околности“), али и *ex lege њресџанак уговорној односа* под законом утврђеним условима када је у питању *џошџуна немоућности извршења* односно *раскида и измене уговора* када је у питању *делимична немоућности извршења* („виша сила“). Бечка конвенција о међународној продаји робе се у погледу промењених околности не изјашњава на наведени начин који је препознатљив у српском законском оквиру, већ само предвиђа ослобођење од одговорности за штету и одлагање извршења обавезе под одређеним условима. За препоруку је да се уговором детаљно регулишу одредбе о промењеним околностима и о вишој сили, пре свега у смислу прецизног одређења појма више силе, поступања уговорних страна када случајеви више силе наступе, искључења одређених сметњи као „промењених околности“ и уговарања правних последица у складу са правном и пословном природом уговорног односа странака, а све у границама начела савесности и поштења.

Кључне речи: пандемија вируса корона, ванредно стање, отежано извршење уговора, немоућност извршења уговора, промењене околности, виша сила.

I. Увод

Пандемија вируса корона *COVID-19* (даље: „пандемија коронавируса“) изазвала је незапамћене промене режима кретања људи и промета робе у целом свету. Наведене промене оставиле су свој траг у

---

* Заједничка адвокатска канцеларија Томић Синђелић Гроза, Београд.

сфери испуњења како домаћих тако и међународних привредних уговора, јер је њихово извршење постало у великом броју случајева отежано или чак немогуће. Овај рад је посвећен разматрању оних правних института српског права који би могли дати одговор на питање правне судбине уговора у описаним околностима – а то су институти промењених околности¹ и више силе² у погледу (не)извршења уговора под утицајем коронавируса. Имајући у виду значај међународне трговине, као и чињенице да је Србија потписница Конвенције УН о уговорима о међународној продаји робе,³ дат је и кратак осврт на одредбе тзв. Бечке конвенције у овом погледу.⁴

Заједничко обележје правила о промењеним околностима и оних о вишој сили огледа се у квалитету догађаја који је *предуслов за њихову примену*. Наиме, *настојање одређеног догађаја који је непредвидив и изванредан, који је изван контроле уговорних страна и који се није могао избећи или савладавати*,⁵ а што несумњиво јесу квалитети које има пандемија коронавируса, води ка могућој примени наведених института. Међутим, за питање који од ова два института треба у конкретном случају применити, основно је размотрити какав је правни утицај конкретног догађаја (*пандемије, мера ванредног стања и сл.*) на испуњење уговорне обавезе. Треба испитати да ли је извршење уговора могуће *али отежано* – што упућује на терен примене правила о промењеним околностима, или је извршење уговора трајно или привремено *онемогућено* – што упућује на примену правног института више силе.

Треба напоменути да се ни пандемија корона вируса, ни уведено ванредно стање, ни поједине мере Владе Републике Србије које су донете током ванредног стања не могу *per se* сматрати „промењеним окол-

¹ *Rebus sic stantibus* (лат.), *Wegfall der Geschäftsgrundlage* (нем.). Закон о облигационим односима – ЗОО, *Службени лист* *СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89; *Службени лист* *СРЈ*, бр. 31/93; *Службени лист* *СЦГ*, бр. 1/2003, *Службени гласник РС*, бр. 18/2020, чл. 130–136.

² *Vis maior* (лат.), *force majeure* (фран.), *Höhere Gewalt* (нем.). ЗОО, чл. 137.

³ Закон о ратификације Конвенције УН о уговорима о међународној продаји робе – Бечка конвенција, *Службени лист* – *Међународни уговори СФРЈ*, бр. 10-1/84 (*UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods 1980*). Конвенцију је ратификовала још СФРЈ 24. децембра 1984. године, ступила је на снагу 8. јануара 1985. године, и у континуитету се примењује у Републици Србији од датума ступања на снагу до данас. Листа земаља потписница обухвата већину економски развијених земаља из којих су партнери српске привреде – видети на <https://www.cisg.law.pace.edu/cisg/countries/cntries.html>.

⁴ Бечка конвенција, чл. 79.

⁵ Јелена Перовић, *Стандардне клаузуле у међународним привредним уговорима*, Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, 2012, 11–12.

ностима” нити „вишом силом” за извршење (било ког) уговора, већ да се у сваком конкретном случају мора анализирати чињенично стање и дати правна квалификација случаја тј. одговор у погледу тога да ли је баш због пандемије корона вируса или одређене мере Владе дошло до *оштежаног извршења конкретне уговора* или је пак *оштежено* извршење уговора и да ли су испуњени сви законом предвиђени услови за примену ових института. Примера ради, мера забране извоза лекова може да има утицаја на извршење уговора о међународној продаји лекова,⁶ али не мора имати утицаја на уговор о продаји медицинске опреме без иностраног елемента.

У даљем тексту ћемо размотрити који су то услови за примену наведених правних института и које су правне последице уколико се исти примене.

II. Промењене околности

Правила о промењеним околностима су установљена преваходно ради очувања начела једнаке вредности давања као једног од основних начела ЗОО.⁷ Применљива су само у оним случајевима када је испуњење уговора додуше *могуће*, али је отежано у мери да се нарушава начело еквиваленције. Наш законодавац је дао прецизну дефиницију института промењених околности одређујући да уколико

„после закључења уговора настује околности које оштежавају испуњење обавезе једне стране или ако се због њих не може остварити сврха уговора, а у једном и у другом случају у тој мери да је очигледно да уговор више не одговара очекивањима уговорних страна и (кумулативно – прим. аутора) да би по општем мишљењу било неправично одржати га на снази такав какав је, страна којој је оштежено испуњење обавезе, односно страна која због промењених околности не може остварити сврху уговора, може захтевати да се уговор раскине.”⁸

Међутим, раскид уговора се не може захтевати уколико је погођена уговорна страна била дужна да у време закључења уговора узме у обзир те околности којима је погођена или их је могла избећи и савладати.⁹ Услови за примену промењених околности су дакле да су околности

⁶ Одлука Владе Републике Србије о забрани извоза лекова, *Служени гласник РС*, бр. 32/20, 33/20, 47/20.

⁷ ЗОО, чл. 15.

⁸ ЗОО, чл. 133.1.

⁹ ЗОО, чл. 133.2.

биле такве да их погођена страна није могла узети у обзир, избећи или савладати према *објективним* критеријумима, што се код уговора у привреди цени према стандарду „доброг привредника”.¹⁰ У претпостављеном случају, уколико је у току трајања пандемије корона вируса у свету и епидемије у суседним земљама, али пре проглашења епидемије корона вируса на територији Републике Србије, продавац закључио уговор о продаји робе, па онда наступе околности које отежавају испоруку робе услед тога што је у време испоруке проглашена и епидемија у Србији и ограничено кретање и саобраћај – поставља се питање да ли се продавац може позивати на промењене околности. Дискутабилно би било стано-виште да је сметња изазвана епидемијом коронавируса у Србији такве природе да је просечно добар привредник није могао узети у обзир у тренутку закључења уговора, ако је тада већ била светска пандемија и епидемија коронавируса у суседним земљама.

Са друге стране, уколико је исти уговор закључен у време када није постојала пандемија коронавируса, јасно је да би у датим околностима *отезаној испуњењу уговора услед ограничене кретања у шоку епидемије коронавируса у Републици Србији*, страна којој је извршење престације отежано могла да захтева раскид уговора под прописаним условима.

Раскид уговора се, за разлику од општег правила о раскиду уговора, у случају постојања промењених околности мора захтевати судским путем. О својој намери да захтева раскид уговора и поднесе тужбу суду, овлашћена страна мора другу страну обавестити чим је сазнала за наступање догађаја који је разлог таквог тужбеног захтева (раскида уговора), а ако то не учини, одговара за штету коју је друга страна претрпела због тога што јој захтев није био на време саопштен.¹¹

Страна која захтева раскид уговора не може се позивати на промењене околности које су наступиле по истеку рока одређеног за испуњење њене обавезе.¹² Дакле, уколико је у време наступања пандемије коронавируса или са њом повезаних мера које су сметња извршењу уговора дужник у доцњи, он неће моћи да се позива на промењене околности.

Суд ће се при одлучивању о раскиду или измени уговора руководити начелима поштеног промета, водећи рачуна нарочито о циљу уговора, о нормалном ризику код уговора те врсте, о општем интересу као и о

---

¹⁰ Борислав Благојевић, Врлета Круљ, *Коментар Закона о облигационим односима*, Савремена администрација, Београд, 1980, 351.

¹¹ ЗОО, чл. 134.

¹² ЗОО, чл. 133.3.

интересима обеју страна.¹³ Уколико друга страна понуди или пристане да се уговор правично измени, уговор се неће раскинути.¹⁴

Судска пракса у погледу примене овог правног института уговорног права, а у светлу догађаја изазваних светском пандемијом корона вируса још увек не постоји. Ипак, може се замислити да ће се под лупу суда, у погледу неизвршења услед промењених околности или више силе, доспети низ уговора – примера ради, уговори о закупу производних хала, имајући у виду да исте нису радиле или су радиле смањеним капацитетом два или више месеци због коронавируса („промењене околности”) или уговора о закупу продајног простора у тржним центрима који су мерама Владе затворени¹⁵ („виша сила”).

Важно је имати у виду за све уговоре који се убудуће закључују да се уговором стране унапред могу одрећи позивања на одређене промењене околности, осим ако је то у супротности са начелом савесности и поштења. Примера ради, уколико се сада закључује уговор чије је испуњење пада на крај године 2020, пословно би било исправно размотрити искључење „другог таласа коронавируса” као промењене околности за конкретан уговорни однос, након што се утврди да ли је то у интересу странака у смислу одржања уговора таквог какав јесте на снази упркос могућем „другом таласу коронавируса” крајем године.

III. Виша сила

Правила о вишој сили су у српском праву садржана у низу норми ЗОО и то у оквиру одредби о немогућности испуњења, престанку дужникове обавезе због немогућности испуњења и његовог ослобођења од одговорности.¹⁶ Ова правила се могу применити на оне случајеве када постоји *немогућности извршења* уговорне обавезе због коронавируса, било да се ради о потпуној или делимичној односно трајној или привременој немогућности извршења.¹⁷ Пандемија коронавируса и са њом повезане околности које онемогућавају извршење уговора морају бити и у овом случају *накнадне* у односу на закључење уговора.¹⁸

¹³ ЗОО, чл. 135

¹⁴ ЗОО, чл. 133.4

¹⁵ Одлука о ограничењу пружања услуга у области трговине на мало, које обухватају продају робе и вршење услуга у трговинским центрима и локалима у које се улази из затвореног простора, *Службени гласник РС*, бр. 39/20.

¹⁶ ЗОО, видети чл. 137, 138, 263, 354-356.

¹⁷ Ј. Перовић, 72–76; тако и *Судски гласник Трговинској суда у Београду*, бр. 2/2007; Б. Благојевић, В. Круљ, 357.

¹⁸ Б. Благојевић, В. Круљ, 357; видети и ЗОО, чл. 263.

Српски законодавац прописује да

*„када је испуњење обавезе једне стране у двостраном уговору пошло немогуће због догађаја за које није одговорна ни једна ни друга страна, таси се и обавеза друге стране, ако је ова нешто испунила може захтевати враћање по правилима о враћању стеченој без основа“.*¹⁹

Дакле, правна последица *трајне и пошуне немогућности* извршења уговора коју није скривила ниједна уговорна страна, јесте *аутоматски престајанак правној односа*.²⁰ Овде није потребна ни изјава о вансудском раскиду, свакако не ни тужба суду ради раскида уговора, јер се уговорни однос наступањем наведених и законом утврђених услова *ex lege* гаси. Ово правило је потврђено и у судској пракси ставом да *„када наступи околности које проузрокују немогућности извршења у смислу чл. 137 ЗОО, тада престаје уговор иа и потраживања уговорних страна, осим враћања дајтој“*.²¹ Евентуална судска одлука у оваквим случајевима има деклараторни карактер, јер је облигациони однос престао да постоји наступањем горе описане немогућности извршења. Престанком облигационог односа гасе се и све акцесорне обавезе везане за тај облигациони однос као главну обавезу – гасе се јемство, залога и друга споредна права.²²

Другачија су правила уколико је *немогућности извршења уговора привремена или делимична* – ту аутоматског престанка уговора нема. У таквим случајевима, друга страна има могућност да раскине уговор вансудским путем, и то уколико *„делимично испуњење не одговара њеним потребама“*; у супротном, *„уговор остаје на снази, а друга страна има право да захтева сразмерно смањење своје обавезе“*.²³

У привредном животу ће се ређе јављати случајеви *пошуне и трајне немогућности извршења* уговора услед више силе – која би водила ка аутоматском гашењу уговорног односа, а чешће случајеви делимичне и привремене немогућности испуњења уговора из разлога за који није одговорна ни једна ни друга уговорна страна – што доводи до могућности вансудског раскида уговора. Примера ради, уговор о продаји индивидуално одређене ствари може бити погођен потпуном и трајном немогућношћу испоруке уколико је ствар пропала услед више силе.

¹⁹ ЗОО, чл. 137.1.

²⁰ Видети *Судски власник Трговинској суда у Београду*, бр. 2/2007; Б. Благојевић, В. Круљ, 357.

²¹ Пресуда ВКС Прев. 46/2017 од 14. септембра 2017. године.

²² ЗОО, чл. 295.2.

²³ ЗОО, чл. 137.2.

Такође би и случај постојања фиксног уговора о продаји лекова иностраном купцу, са роком испоруке као битним елементом уговора, када рок испоруке иностраном купцу пада у време забране извоза лекова,²⁴ потпадао под случај више силе са *иошйуном немоућношћу извршења*.²⁵

Иако правила о вишој сили, за разлику од правила о промењеним околностима, не предвиђају изричито обавезу обавештавања друге уговорне стране о наступању више силе, треба водити рачуна о општем правилу о одговорности за штету због пропуштања дужности обавештавања друге уговорне стране о чињеницама које су од утицаја на њихов међусобни однос.²⁶ Ипак, у конкретном случају, тешко је замисливо да било где на планети друга уговорна страна није била упозната о низу околности и мера које као општепознате прате пандемију коронавируса, те је овај основ за накнаду штете у случају наступања околности везаних за пандемију коронавируса упитан и свакако би морао да се анализира у сваком појединачном случају.

Правила о вишој сили ваља разрадити уговорним клаузулама и прилагодити сваком уговорном односу понаособ, а нарочито у време када се приступа закључењу уговора чије извршење тек предстоји у времену теоријски могућег „другог таласа” епидемије коронавируса. Правила ЗОО су диспозитивне природе, па уговорним клаузулама о вишој сили јесте могуће и препоручљиво је прецизирати како сам појам више силе, тако и поступак страна и правне последице у случају наступања више силе.²⁷

IV. Правила Бечке конвенције о међународној продаји робе

Правила Бечке конвенције се примењују „аутоматски” на уговоре о међународној продаји робе уколико нису уговором искључена, а испуњени су критеријуми за њену примену.²⁸ Важно је напоменути да Бечка конвенција нема изричито прописана правила о вишој сили и промењеним околностима, а у доктрини се ово питање Бечке конвенције

²⁴ Одлука Владе Републике Србије о забрани извоза лекова.

²⁵ ЗОО, чл. 125, чл. 137.1.

²⁶ ЗОО, чл. 268.

²⁷ Видети о клаузулама о вишој сили Ј. Перовић, 79–92.

²⁸ О области примене Бечке конвенције видети Љубица Томић, „Примена Конвенције УН о уговорима о међународној продаји робе”, *Бранич*, бр. 1–2/2019, 91–94.

сматра једним од најконтроверзнијих тема.²⁹ Члан 79 Бечке конвенције регулише питање ослобођења уговорне стране од одговорности за извршења обавезе, али само за време док та сметња траје. Питање промене уговора или целокупног ослобођења од уговорне обавезе није предвиђено чланом 79 Бечке конвенције – није предвиђено у случајевима када је неизвршење последица сметње која је била ван контроле уговорне стране и када од ње није било разумно очекивати да у време закључења уговора сметњу узме у обзир, да је избегне или савлада, као и њене последице. Дакле, члан 79 доводи само до ослобођења од одговорности за штету дужника, али не и до окончања уговорног односа нити до правне могућности измене уговора,³⁰ што су битно другачија правила и правне последице по уговорни однос од оних постављених српским правом. Отуда, приликом склапања уговора о међународној продаји на који се, према правилима Бечке конвенције она може применити, треба посебно повести рачуна о формулацијама које се тичу промењених околности односно више силе (или за конкретан уговорни однос искључити примену Конвенције, када се примењују правила националног закона који се изричито уговори или чија примена долази у обзир по општим правилима Међународног приватног права).

V. Закључак

Пандемија коронавируса је изазвала сметње у извршењу низа домаћих и међународних уговора. Разматрајући могуће правно дејство сметњи за извршење уговора, пре свега треба (у уговорима са међународним елементом) одредити меродавно право, имајући у виду и примену Бечке конвенције о међународној продаји робе. Затим је потребно поћи од текста уговора, имајући у виду диспозитивни карактер норми о промењеним околностима и вишој сили, и размотрити примену законом предвиђене могућности судског раскида или правичне измене уговора уколико су сметње такве природе да *ошјежавају исцјуњење ујовора* („промењене околности”), али и *аушомайски пресџанак ујоворној односа* под законом утврђеним условима („виша сила”) када је у питању *иошџуна немоућностџ извршења* односно *раскида и измене ујовора* када је у питању *делимична немоућностџ извршења*. За препоруку је да се угово-

²⁹ Ј. Перовић, 15–16; Burghard Piltz „*Internationales Kaufrecht*”, 2 Auflage, Verlag C.H. Beck, Минхен, 2008, 219-222; Joern Rimke *Force Majeur eand Hardship – Application in international trade practice with specific regard to the CISG and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*, <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/biblio/rimke.html>.

³⁰ В. Piltz, 221, 4–250.

ром детаљно регулишу одредбе о промењеним околностима и о вишој сили, пре свега у смислу прецизног одређења појма више силе, поступања уговорних страна када оне наступе, искључења одређених сметњи као „промењених околности” и уговарања правних последица у складу са правном и пословном природом уговорног односа странака, а све у границама начела савесности и поштења.

Ljubica Tomić

attorney at law in Belgrade, Law Office Tomić Sindelić Groza, Belgrade

FULFILLMENT OF CONTRACTS IN *CORONA 19* PANDEMIC CIRCUMSTANCES

Summary:

Coronavirus pandemic has caused impediments in the performance of numerous international and domestic contracts worldwide. Serbian law prescribes conditions („*rebus sic stantibus*”, Art. 133-136 of Law on Obligations) for the annulment of contracts before court or adjustment of the contracts to fair terms, provided there is an excessive burden in the performance and other hardship conditions are met. Further to this, Serbian law also foresees the *ex lege termination of the contract* („Force Majeure”, Art. 137 of Law on Obligations) in cases when the complete impossibility of performance occurs, as well as *out-of-court termination of the contract or its adjustments*, in cases when partial impossibility of performance occurs and all other Force Majeure conditions are met. CISG is not dealing with force majeure and hardship clauses in line with the solutions of the Serbian law; it merely deals with liability for damages and exemption for the period during which the impediment exists (Art. 79 CISG). It is advisable to include force majeure and hardship contractual clauses into the contracts, dealing with the definition of force majeure, procedures if it occurs, exclusions of certain impediments and defining legal consequences thereof, bearing in mind the legal and business nature of the contractual relation and always in line with the principle of good faith.

Keywords: Coronavirus pandemic, state of emergency, impediment in the performance of contract, impossibility of performance, hardship clauses, force majeure